

Til

Justis- og beredskapsdepartementet

Oslo, 02.06.2017

Høringssvar til NOU 2016:24 Ny straffeprosesslov

Innledning

Dette høringssvaret er et samarbeid mellom stiftelsen Signo og Norges Døveforbund. Vi har benyttet Sonja Myhre Holten fra Språkrådet og Patrick Stefan Kermit fra NTNU som ressurspersoner i utarbeidelsen av høringssvaret.

Vi søker å ivareta interessene til personer som er døve eller hørselshemmede, og personer som er døve eller hørselshemmede i kombinasjon med fysiske eller kognitive funksjonsnedsettelse.

Dette er en svært uensartet gruppe, der fellesnevneren er rettspleiens plikt til språklig tilpasning. Den nye straffeprosessloven må sikre god og effektiv tilgang til rettssystemet for disse gruppene, på lik linje med andre. Det er lovgivers ansvar å sørge for at rettsikkerheten til det enkelte individ gjenspeiler seg i lovverket.

Språk og kultur

I 2008 la regjeringen frem Stortingsmelding nr. 35 (2007-2008) *Mål og mening*¹. Meldingen ble behandlet og vedtatt i Stortinget i 2009. Dermed ble norsk tegnspråk anerkjent som et fullverdig språk i Norge.

Når døve møter døve, oppstår et fellesskap som ofte er kalt for 'døvekulturen'. Uansett hva man legger i det begrepet, viser det at tegnspråk som språk ikke bare er et redskap for formidling av et budskap, men også et språk som er en del av den norske kulturarven, et språk som bærer i seg tegnspråkliges livserfaring, historie og kultur.

Kanskje kan vi si at døvekulturen er det fellesskapet og de møteplasser som oppstår der tegnspråk brukes. Det vil si at røttene til kulturen finnes på døveskolene, i døveforeningene og i de mange nasjonale og internasjonale treffsteder, som Døves kulturdager, verdenskongressene for døve og Deaflympics.

*Noen vil hevde at døve har en visuell orientering som er annerledes enn de hørendes, og at dette også er en del av døvekulturen. Andre igjen vil si at det er noen annerledes normer i døvekulturen sammenlignet med samfunnet utenfor. Døvekulturen er et begrep som diskuteres fortløpende og de mange synspunkter og meninger reflekterer samtidig mangfoldet i døveverden.*²

¹ Se særlig punkt 10.5 Norsk teiknspråk.

² <http://www.sansetap.no/voksne-horsel/deltakelse/dove-dovhet-dovekultur/dovekultur-hva-er-det/>

Audisme

Audisme er et begrep som rettspleien må ha kunnskap om. Audisme betegner diskriminering av døve og hørselshemmede på bakgrunn av hørselsstatus. Diskrimineringen skjer som regel ubevisst og bygger på fordommer og negative stereotypier av den døve eller hørselshemmede. Mekanismene er de samme som for andre typer diskriminering og forskjellsbehandling. En måte å motvirke audisme på er ved å øke kunnskapen om døve og hørselshemmedes språk og kultur.

Fritz Moen

En person som ble utsatt for audisme var Fritz Moen. Fritz Moen var døv og hadde en funksjonsnedsettelse.

Vi viser til NOU 2007:7 *Fritz Moen og norsk strafferettspleie*. Fritz Moen-saken er en skamplott i norsk strafferettspleie. Vi vil løfte frem noen punkter fra NOU 2007:7 som man må være særlig oppmerksomme på, slik at historien ikke gjentar seg. Vi mener disse punktene er relevante for flere grupper enn døve og hørselshemmede, og slik sett vil kunne gjelde generelt.

Granskningsutvalget påpekte følgende mangler i Fritz Moen-saken:

- Manglende sikring av bevis.
- Mangler ved politiets informasjon om hvilken status og rettigheter Moen hadde.
- Det er uklart om tegnspråktolk var til stede fra starten av avhørene, og dermed hadde ikke politiet kontroll på om Moen faktisk forstod sine rettigheter.
- Avhørene var lange og krevende og fortsatte selv om Moen gav uttrykk for at han var sliten. Dette gir en klar indikasjon på at Moen ikke hadde forstått at han kunne nekte å forklare seg.
- På et tidspunkt i avhørene gav avhørsleder uttrykk for at han trodde Moen var drapsmannen, og på dette tidspunkt er det også klart at det ikke var tegnspråktolk til stede.
- Moen ble utsatt for betydelig press i retning av tilståelse.
- Mangel på tilgang til forsvarer fra starten av.
- Tilståelsen utgjorde grunnlaget for domfellelsen. Mange vitner ble frafalt, og bevis utelatt.
- Uforsvarlig høyt tempo, og selv med tegnspråktolk til stede måtte det fremstå som klart at Moen ikke forstod hele omfanget av saken.
- Objektivitetsplikten ble ikke overholdt.

Fritz Moens forskningsfond

Fritz Moens forskningsfond ble etablert i 2008 for erstatningen etter den andre frifinnelsen, som fant sted etter at Fritz Moen var død. Fondet fikk følgende oppdrag: «Fondet skal brukes til forskning og opplysningsvirksomhet rundt funksjonshemmedes stilling i strafferettspleien. Det skal særlig legges vekt på hørselshemmedes stilling.» Flere forskningsprosjekter fikk støtte fra fondet. Vi vil peke på følgende forskningsresultater, selv om flere av dem tar opp bredere tema enn bare straffeprosessen:

- Biseke, M. K. (2013). *The Dynamics of Changing Perspectives. Identity Politics, Citizen Rights and Language among the Deaf in Norway*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Dullum, J. (2011). *Domfelte med funksjonsnedsettelse. En analyse av straffutmålingspraksis*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og rettssosiologi.
- Hualand, H. (2011). *Straffet og isolert. Innsatte med funksjonsnedsettelse i norske fengsler (Fafo-rapport 2011:01)*. Oslo: Fafo.
- Kermit, P., Mjøen, O. M., & Olsen, T. (2011). *Safe in the Hands of the Interpreter? A Qualitative Study Investigating The Legal Protection Of Deaf People Facing The Criminal Justice System In Norway*. *Disability Studies Quarterly*, 31(4).
- Kermit, P., Mjøen, O. M., Rønning, H., & Olsen, T. (2010). *Tegn, tillit og troverdighet. Om rettsikkerhet for døve og hørselshemmede* (NF-rapport nr. 11/2010). Bodø: Nordlandsforskning.

- Stub, C., & Simonsen, E. (2011). *Rettsapparatet – en siste skanse mot inkludering? Funksjonshemmedes rettssikkerhet med vekt på hørselshemmedes stilling* (Skådalen publication series no. 31). Oslo: Skådalen kompetansesenter.
- Spesialnummer av *Scandinavian Journal of Disability Research: Disability and Justice*:
 - Dullum, J. (2015). Sentencing offenders with disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(S1), 60-73.
 - Haualand, H. (2015). Punished and isolated: disabled prisoners in Norway. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(S1), 74-87.
 - Lundberg, C. S., & Simonsen, E. (2015). Disability in court: intersectionality and rule of law. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(S1), 7-22.
 - Lundeberg, I. R., & Breivik, J. K. (2015). Being deaf in court. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(S1), 42-59.
 - Olsen, T., & Kermit, P. (2015). Sign language, translation and rule of law – deaf people's experiences from encounters with the Norwegian criminal justice system. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(S1), 23-41.

Tilgang til informasjon

Som nevnt i innledningen er tegnspråk et fullverdig språk.

For å sikre god tilgang til straffeprosessen, må man ha tilgang til informasjon på et språk man forstår. For døve og hørselshemmede betyr det informasjon på tegnspråk, enten man er fornærmet, vitne, mistenkt, siktet, tiltalt eller domfelt, gjennom hele straffeprosessen.

Generell informasjon kan gjøres tilgjengelig på nettsider som tegnspråkfiler. Ved direkte kommunikasjon, der ikke begge parter kan tegnspråk, må det sikres at det er kvalifisert tegnspråktolk til stede. Dette gjelder for alle ledd i straffeprosessen.

Tegnspråk er ikke et skriftspråk, og for mange døve og hørselshemmede vil skriftlig norsk være et andrespråk. Det er derfor viktig at all skriftlig kommunikasjon er klarspråklig og tilpasset mottakeren.

Dette medfører også at direkte dialog aldri må gjennomføres ved å skrive til hverandre, selv om dette kan oppleves som en praktisk og enkel løsning. Selv om beskjeden som skal gis er kort eller informasjonen som skal innhentes er liten, må det brukes kvalifisert tegnspråktolk.

Tegnspråktolk og døv tolk

I NOU-en står det på side 169 «døvetolk» og på side 754 «døvetolking». De korrekte termene er «tegnspråktolk» og «tegnspråktolking».

Det er behov for kvalifiserte tegnspråktolker med spesialisering innen rettstolking. Rettspleien må sikre at denne kompetansen finnes, samtidig som tolkebrukeren må ha rett til å velge tolk selv.

Tegnspråktolker bør godkjennes etter visse kriterier for å kunne tolke i straffeprosessen.

Vi ber om at det reguleres i en forskrift til loven hva som er en kvalifisert tegnspråktolk. Kriteriene må inneholde nivå av utdanning i tegnspråk, samt kunnskap om rettspleien. Konklusjonen er at kun kvalifisert tegnspråktolk kan gjøre tjeneste i retten.

Vi vil anbefale bruk av døv tolk i kombinasjon med tegnspråktolk. En døv tolk er en person som selv er døv og har god kunnskap om døvekulturen, og både norsk og norsk tegnspråk. En hørende tegnspråktolk har som regel talespråk som sitt morsmål. Mens en tegnspråktolk oversetter mellom norsk og norsk tegnspråk, vil en døv tolk kvalitetssikre og tilpasse informasjonen fra tegnspråktolken til tolkebrukeren. En døv tolk har viktig språk- og kulturkompetanse.

Det er flere grupper som kan ha nytte av bruk av døv tolk, for eksempel fremmedspråklige og personer med kognitive funksjonsnedsettelse.

Mange døve vil ha nytte av skrive- og tegntolk i tillegg til kvalifisert tegnspråktolk. Særlig under en retts sak, når man skal henge med i lange resonnementer, eller i lange spørsmålsrekker. Skrive- og tegntolkning bør være et tilbud man kan velge å benytte seg av.

Kunnskap

Vi mener at døve og hørselshemmedes rettssikkerhet blir hevet gjennom økt kunnskap om deres kultur, språk og livsvilkår, hos politiet, advokater, sakkyndige, påtalemyndigheten, domstolene, meddommere og kriminalomsorgen.

Det er ikke nok at det er en kvalifisert tegnspråktolk til stede under et avhør. Den som leder avhøret må ha kunnskap om den døve eller hørselshemmedes kultur og språk. I tillegg trengs kunnskap om Cochleaimplantat (CI), høreapparat og bruk av tegnspråktolk. Disse hjelpemidlene bidrar til å lette kommunikasjonen, men kompenserer ikke fullt ut mangelen på direkte kommunikasjon på felles språk. Denne kunnskapen må inn i utdanningen av politi, advokater, dommere, mv.

Funksjonsnedsettelse

En særlig utsatt gruppe er døve og hørselshemmede som har fysiske eller kognitive funksjonsnedsettelse. Denne kombinasjonen blir ofte mer enn summen av de ulike delene. Fritz Moen hørte til den gruppen. Mange i denne gruppen trenger større grad av tilpasning av informasjon, enn hva en tegnspråktolk kan gjøre, som kun skal oversette. Vi vil anbefale bruk av døv tolk i tillegg til kvalifisert tegnspråktolk.

I lovutkast til § 10-6 er begrepet «stum» brukt. Dette er et uspesifikt og arkaisk ord i denne sammenhengen. Vi regner med at det siktes til ulike former for talehemming.

CRPD

FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) ble ratifisert av Norge i 2013. Den nye straffeprosessloven må være i tråd med konvensjonen. Vi viser til konvensjonen i sin helhet. Alle konvensjonens artikler, som er relevante for straffeprosessen, må gjelde i alle ledd av prosessen. For eksempel betyr dette at døve og hørselshemmede skal ha kvalifisert tegnspråktolk ved avhør. Nedenfor gjengir vi noen artikler vi mener er særlig viktige i denne sammenhengen.

Art 1. Formål (utsnitt)

Denne konvensjon har som formål å fremme, verne om og sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne full og likeverdig rett til å nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter, og å fremme respekten for deres iboende verdighet.

Art 2. Definisjoner (utsnitt)

«Kommunikasjon» omfatter blant annet: språk, teksting, punktskrift, taktil kommunikasjon, storskrift, tilgjengelige multimedia så vel som skrift, lyd, lettlest språk, opplesning, alternative og supplerende kommunikasjonsformer, -midler og -formater, herunder tilgjengelig informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

«Språk» omfatter: talespråk og tegnspråk og andre former for ikke-verbal kommunikasjon.

Art 3. Generelle prinsipper (sitert i sin helhet)

Prinsippene i denne konvensjon skal være:

a) respekt for menneskers iboende verdighet, individuelle selvstendighet med rett til å treffe egne valg, og uavhengighet, b) ikke-diskriminering, c) fullgod og effektiv deltakelse og inkludering i samfunnet, d) respekt for forskjeller og aksept av mennesker med nedsatt funksjonsevne som en del av det menneskelige mangfold og den menneskelige natur, e) like muligheter, f) tilgjengelighet, g) likestilling mellom menn og kvinner, h) respekt for utviklingsmulighetene til barn med nedsatt funksjonsevne og respekt for deres rett til å bevare sin identitet.

Art 5. Likhet og ikke-diskriminering (i sin helhet)

Art 12. Likhet for loven (i sin helhet)

Art 13. Tilgang til rettssystemet (i sin helhet)

Art 14. Frihet og personlig sikkerhet (i sin helhet)

Art 21. Ytringsfrihet og meningsfrihet, og tilgang til informasjon (utsnitt)

b) å godta og legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne i samhandling med det offentlige kan bruke tegnspråk, punktskrift, alternativ og supplerende kommunikasjon, og alle andre tilgjengelige kommunikasjonsformer, -midler og -formater etter eget valg,

e) å anerkjenne og fremme bruken av tegnspråk.

Kommentarer til enkelte bestemmelser i lovutkastet

§ 2-3 Påtalemyndighetens objektivitetsplikt og uavhengighet. Taushetsplikt.

Vi vil understreke hvor viktig det er at det blir utøvd objektivitet i alle ledd. Ser vi på Fritz Moen-saken kan dette svikte, og vi stiller spørsmål ved hvordan man skal kontrollere at objektivitetsplikten blir overholdt.

§ 3-1 Mistenktes rettigheter.

Vi vil understreke hvor viktig det er at den mistenkte forstår sine rettigheter, og at alle ledd på en forsvarlig måte skal forsikre seg om at så er tilfelle. Også her vil vi vise til Fritz Moen-saken.

§ 3-15 Forsvarer ved tilrettelagt avhør.

Døve og hørselshemmede bør i stor grad avhøres ved tilrettelagt avhør. Det skal alltid være forsvarer og kvalifisert tegnspråktolk til stede. Avhørene må tas opp både på lyd og bilde, hvor også tegnspråktolken er synlig.

§ 3-20 Forsvarer i særlige tilfeller.

Døve og hørselshemmede skal alltid ha forsvarer til stede, og altså alltid vurderes som særlige tilfeller.

§ 4-9 Rett til bistandsadvokat (3).

Døve og hørselshemmede fornærmede etc. skal alltid ha rett til bistandsadvokat.

§ 5-5 Tingrettens sammensetning (3).

I de tilfeller hvor en døvt eller hørselshemmet person settes under tiltale bør det være en fagkyndig meddommer. Med dette menes en person med særskilt kompetanse om døve og hørselshemmede, deres kultur og språk. Den fagkyndige meddommeren bør ha tegnspråkkompetanse på et høyt nivå.

§ 5-6 Lagmannsrettens sammensetning (3).

Det vises her til vår kommentar til § 5-5 (3).

§ 5-7 Oppnevning av fagkyndige meddommere.

Når en part som representerer en døvt eller hørselshemmet person foreslår en konkret fagkyndig meddommer, bør dette etterkommes. Nettopp for å ivareta rettsikkerheten til den døve og hørselshemmede.

§ 7-4 Rettens kontroll med at bevisføringen er tilstrekkelig.

Også her vises det til Fritz Moen-saken. Det er ikke tilstrekkelig med tilståelse. Det skal føres tilstrekkelig med bevis for å kunne domfelle.

§ 10-6 Almennelige regler om gjennomføringen av avhør (1).

Døve og hørselshemmede skal alltid ha kvalifisert tegnspråktolk tilstede fra første kontaktpunkt med både politi, påtalemyndighet og domstoler. Ingen av partene skal kunne velge bort bruk av tegnspråktolk.

§ 10-7 Tilrettelagt avhør. Avhør av barn og visse andre sårbare personer (1).

Det vises til våre kommentarer til §§ 3-15 og 10-6.

§ 10-8 Opptak og nedtegning av forklaringer.

Avhør av døve og hørselshemmede skal alltid sikres med både lyd og bilde, også tegnspråktolk skal være synlig på bildeopptak. For øvrig vises til våre kommentarer til §§ 3-15 og 10-6.

§ 10-11 Forskrifter om tilrettelagt avhør.

En slik forskrift bør ta opp i seg at døve og hørselshemmede skal ha tilstrekkelig tilrettelagte avhør. Det innebærer blant annet at det alltid skal være kvalifisert tegnspråktolk til stede i alle ledd. Avhør skal tas opp med lyd og bilde, og tegnspråktolken må være synlig i bildeopptak.

§ 11-1 Bistand fra sakkyndig.

Domstolene bør alltid søke bistand hos fagkyndig person i møte med døve og hørselshemmede, for å sikre språk- og kulturforståelse. Sakkyndig skal i slike tilfeller oppnevnes av retten.

§ 11-4 Rettens oppnevning av sakkyndig.

Det vises til våre kommentarer til §§ 10-6 og 11-1.

§ 11-13 Forskrifter om sakkyndighet.

En slik forskrift bør ta opp i seg at det alltid skal oppnevnes sakkyndig med særlig kunnskap om døve og hørselshemmedes kultur og språk.

Endringer i andre lover

Domstolloven bør endres, slik at døve, hørselshemmede og personer med fysiske funksjonsnedsettelse kan gjøre tjeneste som meddommere. Det er viktig at meddommerne avspeiler samfunnets mangfold.

Vennlig hilsen

Ken Davidsen

konstituert generalsekretær, Stiftelsen Signo

Bjørn A. Kristiansen

generalsekretær, Norges Døveforbund